

Sənət vurğuları

“Arşın mal alan”dan başlanan kino sevgisi

Müsaibimiz kinoşünas-jurnalist Aydın Kazımzadədir

Mətbuatda Aydın Kazımzadə imzasına rast gələn, teleekranlarda onun həlim çöhrəsini görən hər kəs bilir ki, kinodan bəhs ediləcək. Düz 60 ildir ki, kinematografiya sahəsində, necə deyirlər, külüng çalır. Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki BDU) jurnalistika fakültəsini bitirdiyi vaxtdan bu möcüzəli aləmə könül verib. 1985-ci ildə Moskvada Kinematografiya İnstitutunda ixtisasartırma kursu keçərək bu sahədə daha da təkmilləşib.

Milli kino tariximizin, əvvəllər iddia edildiyi kimi, 1916-cı ildən deyil, 1898-ci ildən başlanması faktını üzə çıxarıb sübuta yetirən məhz Aydın Kazımzadədir. Ulu öndər Heydər Əliyevin ayrıca cərəncamla avqustun 2-ni Kino İşçiləri Günü elan etməsində Aydın Kazımzadənin rolu danılmazdır. Azərbaycanda animasiya kinosunun da yaranma tarixinin 1933-cü ilə aid olması faktının aşkar edilib təsdiqlənməsi də onun adı ilə bağlıdır.

Aydın Kazımzadəni Azərbaycan kino mətbuatının yaradıcısı hesab edənlər yanılırlar. "Kino" qəzetinin və "Film" jurnalının baş redaktoru, Azərbaycan SSR Dövlət Kinematografiya Komitəsi Məlumat-reklam bürosunun direktoru, Az.TV-də dublyaj şöbəsinin müdiri, "Azərbaycan Video" İB-də reklam şöbəsinin müdiri, Azərbaycan Kino Ensiklopediyasının baş redaktor müavini, icraçı direktoru, Dövlət Film Fondunun direktor müavini, baş mütəxəssisi vəzifələrində çalışıb.

O, 1997-ci ildən Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetində kino tarixi fənnindən dərs deyir, dosentdir. Eyni zamanda, Dövlət Film Fondunun nəzdindəki Kino muzeyinin aparıcı mütəxəssisi kimi fəaliyyət göstərir. Yaşı ilə bağlı 2012-ci ildə işdən çıxana kimi Film Fondunda kino arxiv üzrə baş mütəxəssis olub.

Aydın müəllimin redaktoru olduğu əl boyda (A-4 formatında) "Kino" qəzeti bir vaxt əl-əl gəzirdi. 1974-cü ildə elə bu qəzetdə dərc edilən yazılarına görə o, ümumittifaq müsabiqəsinin qalibi olub. Ötən 60 ildə kinoya aid 200-dən artıq elmi və publisistik məqaləsi dövrü mətbuatda çap edilib. Hamısı da bir-birindən maraqlı, cəlbedici yazılar olub. Aydın müəllim yerli televiziya kanallarında "Kino tariximizdən", "Kinoman" və "Kinosalnamə" verilişlərinin aparıcı və ssenari müəllifi kimi seyrçiləri ekranı yaxın əyləşdirə bilib.

Biz bu dəfə ekran qarşısında deyil, onun evində özü ilə üz-üzə əyləşib söhbət elədik. Ömür yoluna nəzər saldıq. Aydın müəllimin iş otağı zəngin bir muzeyi, foto-sənəd arxivini xatırladır. Özü isə ekrandakından da səmimi idi, cüzi hiss olunan Bakı ləhcəsində o qədər maraqlı faktlar söylədi ki, kinoya sonsuz sevgisinə, yaddaşına heyran qaldıq.

– Aydın müəllim, həyatınızın erkən dövrünü necə xatırlayırsınız?

– Mən 1940-cı il təvəllüdüyəm. Atam müharibədə həlak olmuşdu, Anam və balaca qardaşımla tək qalmışdıq. O dövrdəki çörək tapmağın çətinliyi yadımda qalıb. “Şərikli çörək” filmində Vaqifi görəndə öz uşaqlığım yadıma düşür.

Müharibə qurtaran gün qapımız elə döyüldü ki, az qaldı ki şüşələrimiz sına. Qonşumuz dedi ki, dava qurtardı. Amma çətinliklər davam edirdi. Müharibədən bir il sonra evimizin damı uçdu. Nərimanov prospektindən bizə mənzil verilərsə də, ora köçmədik. O dövrdə Bakı orada bitirdi. Çöllük yerlər idi, çaqqallar, canavarlar ulaşırdı. Ona görə nənəmiz-gilə – “Kubinka” deyilən Quba meydanına köçdük. Orada böyümüşəm. Anam aşıpaz işləyirdi, nənəmə xəstə idi. “Pekarnı”dan gələn çörək arabalarından təküləri aşırlırdıq. “Samo-kat”ları, əylənəcəyimiz digər oyuncaqları özümüz dərdə idirdik. Çətin dövr olsa da, insanlarda inam, şövq var idi. Çünki qələbə qazanmışdıq.

– Məktəb illərinizdən yadınızda qalan nə var?

– Məktəbə 8 yaşından getmişəm.

Müharibə həyatıma pis təsir eləmişdi. Bir dəfə müəllim bizə ifadə yazdırdı. Belə bir hadisə oldu. Mən Hitlerin adını balaca hərfə yazdım. Müəllim dedi ki, bilmirsən, xüsusi isimlər böyük yüklə yazılır? Mən onda atamın həlak olmasını yada salıb, Hitlerin xüsusi isim olmadığını dedim. Müəllim yaman hirsələnmişdi, mübahisəmiz düşdü. Buna görə də axşam məktəbinə keçib, orada oxumalı oldum.

– “Arşın mal alan” filmi 1945-ci ildə çəkilib...

– Bəli, “Kubinka”da qaldığım vaxtlar idi. Məhəllədəkilər “Arşın mal alan”a baxmağa gedirdilər. Filmdə səslənən mahnıları ifa edib, oynayırdılar. Qapılara qara kağız gələn vaxtda bu filmi izləmək insanlar üçün təsəlli idi. Görüb eşidirdim ki, camaat bu filmə baxmaqdan yorulmur. Odur ki, 6 yaşında “Kubinka” dan “Beşmərtəbə”yə qədər təkbaşına, piyada gedib yeni filmə baxdım. Orada ilk dəfə kinonu duymağa, sevməyə başladım. Onu da deyim ki, “Arşın mal alan” a qısqanc münasibət var idi. Hətta filmi qadağan etmək istəyirdilər. Bizi ittiham edirdilər ki, guya, inqilabdan öncəki həyatı təbliğ edirik. O üzəndə də film kinotetarlarda reklam-sız nümayiş olunurdu.

– O dövrün başqa hansı filmlərini xatırlayırsınız?

– O zaman həddən artıq rus filmləri çəkiliydi. “Arşın mal alan”dan başqa, izlənəcək Azərbaycan filmi yox idi. Aleksandr Nevski haqda film hər yerdə göstərilirdi. Məqsəd müharibədən sonra insanları yüksək əhvali-ruhiyyəyə saxlamaq idi. “Kuban kazakları”, “Volqa, Volqa”, “Silva” kimi filmlər də sovetlərin təntənəsini təbliğ edirdi. Biz də o dövrün təsiriylə bu filmləri izləyib nümunə götürməyə çalışırıydıq. “Tarzan”, “Üç muşketyor” kimi filmlər xaricdən alınıb nümayiş olunurdu. Dördseriyalı “Tarzan” filmi insanlara xüsusən təsir etmişdi. O dövrdə bir maraqlı nüans da var idi. Biz Ermənistanda istehsal olunan “Zəngəzur” filminə baxanda əsl həqiqətləri bilmirdik. Film bizə elə təbliğ olunurdu ki, daşnaklar sovet adamlarıdır. Dədə-baba torpaqlarını müdafiə edən azərbaycanlılar kölgədə qalmışdı. Azərbaycan xalqının Zəngəzurdakı faciələri, sözsüz ki, bu filmdə görsənirdi.

– Aydın müəllim, bir qədər də iş həyatınız, kino aləminə gəlişiniz barədə...

– Anama kömək etməli olduğumdan 15 yaşından işləməyə başlamışam. Universitetə daxil olanda 30 manat təqaüd alırdım. Bu, məni qane eləmədi. İş üçün müxtəlif yerlərə müraciət etsəm də, ilk üç ayı maaşsız işləmək şərti qoyuldu. Nəhayət, universitet qəzetində işə düzəldim. Mətbuatda ilk işim bu sayılır. Ondan sonra Kinoprokatda fotoqraf işlədim. Bu sənətə yiyələnməyim əlimdən çox tutub. Qurduğum gənc ailəmin də dolanacağı təmin edib. Reklam yazmaqla yanaşı, kino mətbuatının yaranmasını istəyirdim. Həmin qurumun nəzdindəki reklam büllütənini kino qəzetinə çevirə bildim. Bu işi artıq 1966-cı ildə həyata keçirdim. Qəzətdən sonra “Film” jurnalı da buraxa bildim.

– Kino tariximizdə ilk döyüşçü obrazı Mehdi Hüseynzadə hesab edilir. “Uzaq sahillərdə” filmi Azərbaycan tamaşaçısı necə qarşıladı?

– Bu filmin çəkilişində mən də iştirak eləmişəm. Axşam çəkilişlərində Nodar Şaşıqoğlu ilə söhbətlərimiz ol-

muşdu. Anjelikanın “Mənim axşam 9-un yarsında zabitlə görüşüm var” deməsi epizodunun çəkilişinin şahidi olmuşam. Həmin epizod Bakının Nizami küçəsində çəkilmişdi. Bu filmə də xalqın böyük marağı var idi. Çünki ekranda ilk dəfə milli qəhrəmanımızı görürdük. Sonradan öyrəndim ki, Mehdi Hüseynzadənin bəraət almasında ulu öndər Heydər Əliyevin böyük rolu olub. Onun haqqında roman, film, abidə təsadüfən meydana çıxmayıb. Heydər Əliyevin Mehdi Hüseynzadənin qəhrəmanlığı ilə tanış olması, ona dərin rəğbəti bu addımların atılmasına səbəb olmuşdu.

– Sovet Azərbaycanı filmlərində hansı sətiraltı mesajlar var idi?

– Əvvəla, onu deyim ki, insan bir dövrə çatanda düşüncəsi daha da işıqlanır. Biz sovet dövründə yaşasaq da, həqiqətin harada olmasını artıq bildirdik. Tarixi həqiqətə ən əhəmiyyətli işarələr “Yeddi oğul istərəm” filmində edilmişdi. Zalimoğlunun “Dava eləmək biz müsəlmanlara qalıb?” sualı o dövr üçün ən vacib işarə – dissidentlik hesab edilə bilərdi. Burada artıq sinfi mübarizənin necə qanlı olmasının mesajı verildi. Və yaxud filmin sonunda Bəxtiyarın tufəngi yerə sallayıb qırxıb getməsi xalqın sovet siyasətinin qurbanı olmasına etiraz idi. Gəray bəyin məğrur intiharı da sovet rejiminə üsyan idi. Bunu duymamaq mümkün deyil. “Ulduzlar sönmür”, “Qatır Məmməd”, “İşarəni dənizdən gözləyin” filmlərində bugünkü bayrağımız əksini tapırdısa da, biz ona fikir vermiydik. 1918-ci ildə qəbul edilən üçrəngli bayrağın tarixini çox az adam bilirdi.

– Kinomuz keçid dövrünü necə qarşıladı?

– Çox çətin. Əvvəla, ölkədə 1988-ci ildən kaosu başlanması hər şeyə təsir elədi. Kinonun da çətin günləri başlandı. Bir yandan erməni separatçılığı, bir yandan da ölkənin düzgün idarə olunmaması mədəniyyətimizə də ağır təsir elədi. Təəvvür edin ki, Dövlət Kinematografiya Komitəsinə məxsus əşyalar satışa çıxarılır, xaricə daşınırdı. Kinostudiyadakı xalçalar, qədim əşyalar, rekvizitlər talandı. “Aşkarfilm” şirkətinin lent aşkarlayan laboratoriyasının qurğuları oradan çıxarıldı. Sonra qapısına qıfıl vuruldu. Bizim kino xadimləri məcbur olub Gürcüstandan lent aşkarlayan axtarırdılar.

Çətin şərait olmasına baxmayaraq, bəzi iş adamları kinoya yardım eləmək istədilər. Bakıda hətta 30-a yaxın şirkət filmlərə yardım göstərirdi. Özəl dəstəklə ərsəyə gələn filmlərdən biri də “Yarasa” oldu. (rejissor Ayaz Salayev) Rasim Ocaqov “Ocaqfilm”i təsis etdi. Amma özəl dəstək təşəbbüslərinin olmasına baxmayaraq, filmlər pul gətirmədiyindən bu proses dayandı. Yalnız Heydər Əliyev hakimiyyətə qayıdandan sonra kinoya nizamlı dövlət dəstəyi verildi. Hər il kinostudiyaya milyonlarla manat vəsait ayrıldı.

– Bugünkü kino prosesini necə qiymətləndirirsiniz?

– Filmlərin çəkiliş mərkəzi kinostudiyaya olmalıdır. Zamanında belə idi. Kinostudiyada iş əlindən tərənəm olmurdu. Son dövrlərdə Müşviq Hətəmovun orada direktor olması kinostudiyanın işini bir qədər yaxşılaşdırdı. Maaşlar artırıldı. O ki qaldı müstəqil kino prodakşnlara, onların işi ürəkəçən deyil. Çünki biz, misal üçün, prodakşn təsis etdik, pul lazımdır, axı. Vəsait olmasa, nə qədər böyük sənətkar olursan-ol, ortaya film qoya bilməzsən.

– Aydın müəllim, kinoşünaslıq sahəsinə gəlmək istəyənlərə nə tövsiyə edərdiniz?

– İncəsənət Universitetində bu sahədən dərs deyən zaman müşahidə etmişəm ki, müəllimlər yerində olmayan tələbələr yaxşı təhsil almırlar. Kinoşünaslıq xüsusi bir tədris sahəsidir. İndi ayrıca kino tarixi ilə məşğul olan mütəxəssis yoxdur. Bəlkə də, elə şəxs ortaya çıxacaq. Tələbənin kinoşünas olmaq fikri varsa, öz üzərində çox işləməlidir. O istər kitab, istərsə də onlayn vəsaitlərdən də istifadə etməlidir. Çünki müəllimlərin bildikləri ilə yanaşı, bilmədikləri də var. Bir də ki, kinoşünaslığa gəlmək üçün yazı qabiliyyəti imtahanı olmalıdır. Kino bir dəryadır, ora girdinsə, gərək eninə-uzununa üzməyi bacarasan.

– Maraqlı söhbətə, çağdaş kinomuz canyanğısına görə sağ olun!

Əli NƏCƏFXANLI,
“Xalq qəzeti”

Ceyhun MİRZƏLİ,
sənətşünas